

УДК 37.035-055.26

В. СТИНСЬКА

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДИТИНСТВА Й МАТЕРИНСТВА У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ АНТОНА МАКАРЕНКА

У статті проаналізовано праці А. Макаренка «Книга для батьків», «Лекції про виховання дітей», «Про батьківський авторитет» та ін., в яких педагог порушив ряд важливих педагогічних питань, зокрема, проблеми сімейного виховання, соціально-педагогічної підтримки дитинства й материнства та ін.

Окреслено бачення педагога на мету, зміст, методи, прийоми виховання дітей, авторитети батьків і рівень їх педагогічної освіченості.

Ключові слова: соціально-педагогічна підтримка, дитинство, материнство, творча спадщина, А. Макаренко

Постановка проблеми. Державною національною програмою «Освіта (Україна XXI століття)» одним із пріоритетних напрямів реформування освіти визнано родинне виховання. Саме в сім'ї закладаються основи формування особистості, вона є першоосновою духовного, економічного та соціального розвитку суспільства. Важливість родинного виховання особливо гостро відчувається в сучасних умовах, адже саме сімейний інститут є найбільш незахищеним в період економічної та політичної нестабільності. Як зазначав І. Зайченко, сімейне виховання – це педагогіка буднів, педагогіка кожного дня, яка в повсякденному житті здійснює велике таїнство – формування особистості людини [2, с. 116]. Саме тому проблеми сім'ї в усі часи хвилювали педагогів, громадських діячів. Не оминув питання сімейного виховання та соціально-педагогічної підтримки і видатний педагог Антон Макаренко.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд науково-методичної літератури показав, що на сучасному етапі проблема соціально-педагогічної підтримки дитинства й материнства в Україні є малодослідженою. Розробленими є окремі аспекти проблеми. Так, вивченню питань сімейного виховання присвячено праці видатних вітчизняних учених минулого (Г. Ващенко, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, М. Стельмахович, К. Ушинський, Я. Чепіга та ін.),

На сучасному етапі можна виділити декілька напрямів наукового пошуку, у межах яких учені одержали конкретні результати. Зокрема, психолого-педагогічні проблеми виховання в сім'ї (І. Бех, Л. Бойко, Л. Драчук, В. Кравець, Г. Наумчук, Л. Синютка, Т. Троїцький), основи сімейного виховання дітей (Т. Алексєнко, В. Іова, А. Марушкевич, В. Поставий), формування сімейних взаємин і педагогічної культури батьків (О. Калюжна, Л. Києнко-Романюк, І. Савченко, Т. Ушеніна), теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи з сім'єю (І. Зверева, І. Трубавіна), соціально-педагогічна підтримка та соціально-правовий аспекти захисту дитинства (Ж. Петрович, В. Стинська, Т. Янченко та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Водночас, відсутні дослідження з питань соціально-педагогічної підтримки материнства й дитинства у вітчизняній та зарубіжній педагогічній думці різних історичних періодів, що й зумовило вибір теми статті. Зазначимо, що окреслена розвідка є продовженням циклу статей автора з окресленої проблематики [7; 8].

Метою статті є аналіз поглядів Антона Макаренка на проблеми соціально-педагогічної підтримки дитинства й материнства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вагомий внесок у розвиток теорії та практики сімейного виховання здійснив відомий педагог радянського періоду А. С. Макаренко. У працях «Книга для батьків», «Лекції про виховання дітей», «Про батьківський авторитет» та ін. педагог порушив ряд важливих педагогічних проблем, збагатив педагогічну теорію і практику цінними педагогічними ідеями, методами і прийомами (система перспективних ліній, принцип паралельної дії і т. д.), окреслив основні положення соціально-педагогічної підтримки сім'ї та ін.

Помітну роль у педагогічній спадщині А. Макаренка відведено питанням сімейного виховання, підтримки та захисту дитинства й материнства. Про важливість сім'ї у житті людини педагог писав: «Сім'я – дуже важлива, дуже відповідальна справа людини. Сім'я дає повноту життя, сім'я дає щастя, однак кожна сім'я <...> є перш за все великою справою, що має державне значення» [5, с. 369].

Сімейне виховання, – вважав А. Макаренко, – це усвідомлені зусилля дорослих з вирощування дитини, які спрямовані на те, щоб молодші відповідали уявленням старших про те, яким має бути дитина, підліток, хлопець або дівчина. Ось як він писав: «Ріст і виховання дитини – це велика, серйозна і дуже відповідальна справа, і ця справа, звичайно важка. <...> Якщо ви народили дитину, – це означає, на багато років вперед ви віддали їй все напруження вашої думки, всю вашу увагу і всю вашу волю» [5, с. 25 – 26].

Визначальна роль сім'ї, – писав педагог, – зумовлена її глибоким впливом на весь комплекс фізичного і духовного життя зростаючої в ній людини. До того ж сім'я для дитини є одночасно і місцем існування, і виховним середовищем. Сім'я і дитина – це дзеркальне відображення один одного. Яка типова сім'я – таке і суспільство, тобто «...виховання дітей – найважливіша нашої галузь нашого життя <...>. Наші діти повинні вирости прекрасними громадянами, хорошими батьками і матерями» [4, с. 260]. Таким чином, найважливішою соціальною функцією сім'ї, і відповідно, – обов'язком батьків, за А. Макаренко, було виховання громадянина, патріота, майбутнього сім'янина, законотворця члена суспільства.

Найголовнішим умовою сімейного виховання А. Макаренко вважав наявність повної сім'ї, міцного колективу, де батько і мати живуть дружно між собою і з дітьми, де панують любов і взаємна повага, де має місце чіткий режим і трудова діяльність.

Про силу педагогічного впливу батьківського обов'язку перед власними дітьми А. Макаренко писав: «...в успіху сімейного виховання вирішальним є постійне, цілком свідоме виконання батьками їх громадянського обов'язку <...> там, де цей обов'язок реально переживається батьками, де він складає основу щоденного їх самопочуття, там він спрямовує і виховну роботу сім'ї, і там неможливі ніякі провали і ніякі катастрофи» [5, с. 23]. Педагог рішуче відкидав тлумачення батьківського обов'язку, як важке зобов'язання, як виснажливу дрібязкову турботу про дітей, вважаючи, що тільки активне, поступове, усвідомлене виконання батьками їх громадянського обов'язку перед суспільством є вирішальним в сімейному вихованні, а найважливішим методом виховання є батьківська вимога до себе, батьківська пошана до своєї сім'ї та батьківський контроль над кожним своїм кроком.

Він засуджував батьків, які не приділяли вихованню дитини достатньої уваги, зазначаючи, що «...відсутність часу – найбільш поширена відмовка батьків-невдах» [5, с. 19].

Натомість, Макаренко звертав увагу батьків на їх обов'язок виховувати і навчати дітей і на відповідальність за подальше життя підростаючого покоління. Він закликав їх завжди пам'ятати, що головним у виховній роботі є організація життя сім'ї з пильним урахуванням дрібниць, адже «...дрібниці діють регулярно, щодня, щогодини, з них і складається життя» [4, с. 266].

На думку А. Макаренка, виховувати дитину слід до п'яти років, після п'яти – це вже перевиховання, що є значно складнішим процесом. Тому педагог радив батькам

аналізувати власні помилки, реагувати на будь-які проблеми у взаємовідносинах з дітьми і дбати про їх вирішення. Ось як він писав з цього приводу: «...коли у вашій сім'ї з'являється перше дитяче непорозуміння, коли очима вашої дитини подивиться на вас ще маленька і слабенька, але уже ворожа тваринка, чому ви не оглядаєтесь назад, чому ви не починаєте ревізію власної поведінки, чому ви не питаєте себе: чи був я в своєму сімейному житті більшовиком» [5, с. 17].

Звертати увагу педагог радив і на оточення дитини. Він пропонував батькам не стільки керувати, скільки спостерігати за оточенням дитини, намагатися приймати активну участь в її житті і налагодити дружні довірливі стосунки.

Важливе значення А. Макаренко пропонував батькам відводити питанню дисципліни, під якою розумів систему виховання, засновану на хороших взаєминах, похвалах і навчанні, що дозволить дитині виробити хорошу поведінку. На його думку, дитина потребує послідовності і звичного розпорядку дня, оскільки за наявності чіткого режиму почуватиметься у безпеці. Він не визнавав дрібниць у справі виховання дисципліни, вважаючи, що саме з дрібниць складається життя, а будь-який непослух є свідченням нехтування режиму, яке в подальшому може призвести до ворожості у відносинах з батьками. Тому він радив батькам ввести в життя дитини обов'язкові правила (обмеження, вимоги, заборони), дотримання яких допоможе уникати конфліктів з дитиною і сформувати здоровий мікроклімат у сім'ї. Водночас, – зазначав педагог, – батькам не варто забувати про любов до дитини і не зловживати переконаннями та повчальними бесідами, ласкою, наказами, заохоченнями, поступливістю чи твердістю.

Таким чином, можна зробити висновок, що насправді рецепт виховання дитячої дисципліни є простим: послідовність, наполегливість, постійний контроль і перевірка. Про важливість такої цілеспрямованої роботи А. Макаренко писав: «...якщо надається розпорядження, воно повинно бути обов'язково виконаним. Дуже погано, якщо ви розпорядились, а потім і самі забули про своє розпорядження. В сім'ї, як і в будь-якій іншій справі, необхідний постійний контроль і перевірка» [5, с. 370].

Радив педагог обережно ставитися до покарань, оскільки вони, на його думку, не тільки не запобігають та не зупиняють антисоціальної поведінки, а навпаки – підсилюють її причину. Покарання він пропонував використовувати тільки тоді, коли всі попередні методи не дали результату. За цієї умови можна допустити деякі види покарань, а саме: обмеження у дозвіллі, затримка кишенькових грошей, заборона зустрічатися з друзями.

Аналогічно радив педагог відноситися і до заохочення, вважаючи, що найкраще у всіх випадках обмежитися звичайною похвалою і схваленням. Він писав: «...те, що дитині необхідно, слід дати їй при будь-яких умовах, незалежно від її заслуг, а те, що їй непотрібно чи приносить шкоду, не можна давати їй і у вигляді нагороди» [5, с. 372].

Педагог звертав увагу батьків на важливість виховання з раннього віку у дітей таких чеснот як:

– *бережливість*: «...ніколи не дозволяйте дитині недбало ставитися до речей на вулиці, в парку, в театрі» [5, с. 390 – 391].

– *відповідальність*: «...відповідальність полягає не лише в тому, що людина боїться покарання, а в тому ще, що людина і без покарання відчуває себе незручно, якщо з її вини зіпсувалася або знищена річ. Саме таку відповідальність треба виховувати у дітей» [5, с. 391].

– *чесність*: «...батьки повинні уважно стежити за розвитком чесності у дитини. Вони нічого не повинні навмисно ховати від дитини, але і повинні привчати дитину нічого не брати без дозволу, навіть якщо це лежить на видноті, не замкнуте, не закрите» [5, с. 388].

– *турботливість*: «...важливо виховати у дитини увагу до важливих дрібниць, до їх взаємної залежності» [5, с. 388].

Педагог вимагав, щоб батьки залучали дітей до посильної участі у домашньому господарстві. Він вважав, що батьки зобов'язані давати дітям сімейні доручення, знайомити дитину з умовами життя сім'ї, з працею батьків, виховувати у дітей повагу до

праці, повагу до батьків. Він писав: «...завданням батька і матері є завжди прийти на допомогу дитині <...>, підтримати її у відчаї, довести їй, що людська винахідливість і праця завжди можуть виправити положення» [5, с. 381].

Звертав увагу педагог і на статеве виховання дітей в сім'ї. Зокрема, він зазначав, що тільки обізнаність і правильний підхід до окресленого питання дійсно сприятиме правильному вихованню. Ось як він писав з цього приводу: «...питання про статеве виховання в сім'ї може бути вирішене правильно тільки тоді, коли батьки добре собі уявляють саму мету, яку вони повинні переслідувати в статевому вихованні своїх дітей. Якщо ця мета буде для батьків ясна, ясними стануть і шляхи до її досягнення» [5, с. 406].

Він виокремив основні принципи правильного статевого виховання, а саме:

- *приклад сім'ї*: «...справжня любов між батьком і матір'ю, їх повага один до одного, допомога і турбота, <...> то очевидно є наймогутнішим виховним чинником, що збуджує у дітей увагу до таких серйозних і красивих стосунків між чоловіком і жінкою» [5, с. 413].

- *почуття любові у дитини*: «...якщо, зростаючи, дитина не навчилася любити батьків, братів і сестер, свою школу, свою батьківщину, якщо в її характері виховані початки грубого егоїзму, дуже важко розраховувати, що вона здатна глибоко полюбити обрану ним жінку» [5, с. 413].

- *правильний режим дня*: «...хлопчик або дівчинка, що з дитинства звикли до порядку, не мали досвіду безладного і безвідповідального життя, цю свою звичку потім перенесуть і на відношення до чоловіка або до жінки» [5, с. 414].

- *заняття спортом*: «...спорт <...> якнайкраще сприяє вихованню характеру, організовує психічний і фізичний досвід молоді» [5, с. 415].

Важливу роль у вихованні дітей А. Макаренко відводив батьківському авторитету. Вважаючи, що авторитет має бути справжнім, щирим, базуватися на правильній організації сімейного життя, на загальній ерудиції й обізнаності, відповідальності у всьому, любові, зацікавленості справами дітей, педагог в «Лекціях про виховання дітей» застерігав від цілого ряду фальшивих авторитетів, які, на жаль, мають місце і в наш час (придушення, чванство, педантизм, резонерство, підкуп, доброта, веселощі, краса тощо). Він писав: «Справжній авторитет ґрунтується на вашій громадській діяльності, на вашому громадському почутті, на вашому знанні життя дитини, на вашій допомозі їй і на вашій відповідальності за її виховання» [4].

А. Макаренко засуджував і розвінчував фальшиві авторитети батьків, окреслюючи їхні негативні наслідки для підростаючого покоління. Охарактеризуємо деякі з них:

- Авторитет погрози, який передбачав покарання за кожен провину. Він породжував страх, дитячу брехню і виховував жорстокість. Ось як писав з цього приводу А. Макаренко: «Із забитих та безвільних людей виходять потім або слиняві, нікчемні люди, або самодури, що протягом всього життя мстять за придушене дитинство» [4].

- Авторитет віддалі, який передбачав повне невтручання у виховання дитини шляхом організації в сім'ї окремого співжиття дітей і дорослих чи виховання дітей бабусями чи нянями.

- Авторитет резонерства, що передбачав виховання дітей з допомогою вічних повчань і назойливих розмов.

- Авторитет підкупу, що передбачав постійне заохочування дітей подарунками та обіцянками за хорошу поведінку, слухняність, добре ставлення до батьків. А. Макаренко не відкидав можливості преміювання дітей, однак виключно за добрі успіхи у навчанні чи виконання важкої роботи.

- Авторитет любові, що передбачав досягнення слухняності дітей надмірними ніжними словами, безконечними поцілунками, пестощами. За такої організації виховного процесу не помічалися важливі аспекти сімейного виховання, що призводило до виховання нецирих і брехливих егоїстів, здатних маніпулювати почуттями у власних цілях.

- Авторитет доброти, що передбачав досягнення слухняності надмірною добротою, всездозволеністю, жертівністю задля уникнення конфліктів. Батьківське непротивлення

відкривало найширший простір для дитячих бажань, примх, вимог, що призводило до зміну акцентів у вихованні на користь дитини, яка стає просто командувати батьками.

Це далеко не повний перелік фальшивих авторитетів, які зустрічаються і на сучасному етапі. Аналізуючи їх, А. Макаренко закликав батьків завойовувати не фальшиві, а справжні авторитети, а саме: авторитети знання, відповідальності та допомоги. Він вважав, що батьківська допомога не повинна бути настирливою, надокучливою, втомливою. Дитина повинна відчувати присутність батьків, розумне піклування про неї, але, водночас знати, що батьки не збираються все зробити за неї, зняти з неї відповідальність.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Підсумовуючи, можна сказати, що педагогічна спадщина А. Макаренка – це справжня програма навчання для батьків. Про велич і педагогічні заслуги А. Макаренка вдало висловився М. Даденков: «...він став видатним радянським педагогом, який всю свою невичерпну енергію віддав справі виховання дітей та молоді, яка, за його словами, «ні з чим незрівнянне світове явище, величі та значності якого ми, може, і збагнути не здатні» [1, с. 4].

Подальших наукових розвідок потребує дослідження еволюції уявлень про соціально-педагогічну підтримку дитинства й материнства у зарубіжній та вітчизняній педагогічній думці різних історичних періодів.

Список використаних джерел

1. Даденков М. Життя, діяльність і педагогічні ідеї А.С. Макаренка / М. Даденков. – К.: Радянська школа, 1949. – 65 с.
2. Зайченко І. Про деякі сучасні проблеми сімейного виховання в Україні /І. Зайченко // Вісник Прикарпатського університету. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – Вип. VI: Педагогіка. – С. 115 – 124.
3. Макаренко А. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. / А. Макаренко. – М.: Педагогика, 1977. – Т. 2. – 320 с.
4. Макаренко А. Книга для батьків. Лекції про виховання дітей / А. Макаренко. – К.: Радянська школа, 1972. – 334 с.
5. Макаренко А. Педагогические сочинения: В 7-х т. / А. Макаренко. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1957. – Т. 4. – 550 с.
6. Макаренко А. Цель воспитания : учеб. пособ. / А. Макаренко. – М. : Педагогика, 1984. – 200 с.
7. Стинська В. «Батьківська педагогіка» Василя Сухомлинського /В. Стинська // Початкова освіта. – 2013. – № 38 – 39. – С. 25 – 28.
8. Стинська В. «Материнська школа» Яна Амоса Коменського та її значення для становлення соціально-педагогічної підтримки материнства і дитинства в Україні /В. Стинська // Збірник наукових праць Уманського державного університету імені Павла Тичини. – Умань: ПП Жовтий О.О, 2012. – Ч. 3. – С. 288 – 295.

Стаття надійшла до редакції .11.02.2014 р.

Стинская В.

Прикарпатский национальный университет им. Василия Стефанька, г. Ивано-Франковск

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДДЕРЖКИ ДЕТСТВА И МАТЕРИНСТВА В ТВОРЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ АНТОНА МАКАРЕНКО

В статье проанализированы труды А. Макаренко «Книга для родителей», «Лекции о воспитании детей», «О родительском авторитете» и др., в которых педагог затронул ряд важных педагогических вопросов, в частности, проблемы семейного воспитания, социально-педагогической поддержки детства и материнства и др.

Очерчены взгляды педагога на цель, содержание, методы, приемы воспитания детей, авторитеты родителей и уровень их педагогической образованности.

Ключевые слова: социально-педагогическая поддержка, детство, материнство, творческое наследие, А. Макаренко.

Stynska V.

Precarpathian National University named after V. Stefanyk, Ivano-Frankivsk, Ukraine

SOME ASPECTS OF SOCIAL AND EDUCATIONAL SUPPORT FOR CHILDHOOD AND MOTHERHOOD IN THE CREATIVE HERITAGE OF ANTON MAKARENKO

The article analyzes the works by A. Makarenko «The Book for Parents», «Lectures on Child Education», «On parental authority» and others in which the educator raised a number of important educational issues, namely the problems of domestic education, social and educational support for childhood and motherhood, and other issues.

The educator's viewpoint on the aim, content, methods, techniques of parenting, parental authority, and parents' education level is outlined.

Key words: *social and educational support, childhood, motherhood, creative heritage, A. Makarenko.*

e: